

Õukond linnas? Aristokraatlik ja kodanlik kultuur Hamburgis 17. ja varajasel 18. sajandil

—
Martin Loeser

17. ja varajase 18. sajandi Hamburgis – Põhja-Saksamaa ja kogu Läänemere regiooni juhtivas kaubandus-, transpordi- ja kommunikatsioonikeskuses – polnud õukondliku ja linnaühiskonna vahel ületamatuid barjääre ega piire. Linna „hübriidset kodanlik-aristokraatset ilmalikku kõrgkultuuri“ (Ann Catherine Le Bar 1993) iseloomustab intensiivne suhtlus ja kultuuriteadmuse ja -käitumise ülekanne eri laadi kõrgkihtide vahel: aristokraadid, linna ülemkiht, diplomaadid ja teised eliidi esindajad. Hamburg oli Viini järel Püha Rooma Keisririigi suurim linn ja samal ajal selle Alam-Saksi ringkonna (*Niedersächsischer Reichskreis*) residents, mille müüride vahel asusid mitmed diplomaatilised esindused, sealhulgas Prantsuse, Suurbritannia, Rootsi, Taani, Habsburgide, Saksimaa ja Brandenburg-Preisimaa residentsid (Kopitzsch 1982: 140; Jaacks 1997: 14–15; Krieger 2012: 805). Nende igapäevaste kohustuste osaks oli esindada – et mitte öelda kehastada – sobilikul viisil oma kuningakodade hiilgust ja tähtsust. Teisest küljest oli Hamburg äärmiselt rikas linn. See tõsiasi mitte ainult ei soodustanud sotsiaalsete eliitide orienteeritust õukondliku kõrgkihi käitumisele, vaid ka kustutas selgelt määratletud eristusjooned aristokraatia ja linna ülemkihi esindajate vahel. Seda asjaolu arvestades ei peaks üllatama, et historiograafias on pigem olnud ja on endiselt keerukas täpselt defineerida ja eristada klassimääratlusi nagu linna-aadel (*Stadtadel*), aadel (*Adel*) ja linna ülemkiht (*Patriziat*) (Hecht 2004: 85, 2010: 1–7). Eriti silmas pidades aristokraatia ja linna ülemkihi vahelisi hägustunud eraldusjooni mängivad sotsiaalsed ja kultuurilised tegutsemisviisid tohutut rolli. Neid tuleks mõista kui sotsiaalse konstruktsiooni ja esitluse vahendeid, kui „sotsiaalsete praktikate kaudu positsiooni jõustamist ja võimu legitimeerimist“ (Hecht 2004: 89, vrd. Hecht 2010: 6–7; Hettling 2000).

Mida kõrgem oli aristokraadi positsioon, seda suurem oli külaliste hulk, keda ta ligi tõmbas. Selline mehhanism võis luua teatud laadi noobli õukonna, isegi Hamburgi-sarnases vabariigis. Seda näitab väga selgelt Rootsi kuninganna Kristiina esimene Hamburgi-visit juulis 1654. Reisides inkognito ja loobudes sel moel oma representatiivsetest õigustest, muutus situatsioon tema Hamburgi saabudes kohe, kui ta pöördus tagasi oma ametliku positsiooni juurde: Hamburgis koosnes tema kaaskond 50 kuni 100 inimesest ja vastavalt oma tseremoniaalsetele õigustele kuningannana võttis ta vastu rae, keisri, Prantsusmaa, Madalmaade ja Suurbritannia esinduste delegaate, samuti teiste kõrgema seisuse esindajate omi, ja lõpuks korraldas linna raad tema auks küllusliku banketi.

Kuigi Kristiina juhtum on kõrgema seisuse väljapaistva isiku näide, saab selle teataval määral üle kanda ka teistele aristokraatia liikmetele ja nende diplomaatiliste residentsidele. Nagu Dorothea Schröder on näidanud, korraldasid diplomaadid sageli ooperietendusi Haneturu ooperis (Gänsemarktooper), saadetuna banketidest, ballidest ja tulevärkidest (Schröder 1998). Samuti kinnitab Laure Gauthier, keskendudes ooperimaja asutamise eelsele kümnendile (1667–1678), et diplomaatide juures esitati „mõningaid muusika ja lauluga näidendeid“ (Gauthier 2010: 142).

Nagu näitavad banketid ja kontserdid, kasutati muusikat teatud staatusesümbolina, eesmärgiga saavutada lugupidamist ja integreeruda. Selline kultuuriline tegevus oli tüüpiline kõrgematele seisustele, kuid teataval määral ka laiemale linna keskklassile. Silmatorkavaks näiteks on keiserliku diplomaatilise residendi, krahv Sigismund Engelbert Christian von Ecki korraldatud kontserdisari Hamburgis 1700/1701, mis toimus talvehooaja vältel pühapäeviti. Eriti muusikadirektor Reinhard Keiser näitas end sealjuures *galant homme*'ina, s.t. täiusliku džentelmenina, ja kindlustamaks nende kontsertide sära, valiti välja vaid parimad muusikud. Peale selle tõendab nende nooblite koosviibimiste regulaarsus nende lähedust hilisemale avaliku kontserdi institutsioonile, aga sel hetkel olid nad endiselt seotud õukondlike käitumisviiside ja meelelahutustega, nagu õnnemäng ja staatust rõhutav silmatorkav tarbimine.

Ecki sotsiaalsete ja muusikaliste üritustega sarnanevad väga mõned Briti residendi John Wichi võõrustamisel korraldatud kontserdid 1710. aastal ja samuti juristi ja luuletaja Barthold Hinrich Brockese korraldatud kontserdid. Sooritanud 1704. aastal oma juristieksami, elas Brockes aristokraatsel moel igasuguse vajaduseta teha tööd. Nagu on kirjeldatud tema autobiograafias, korraldas ta pika perioodi jooksul iganädalasi kontserte kavatsusega saavutada austust ja võita inimeste poolehoidu („in Estime

setzen und beliebt machen“). (Selbstbiographie 1847: 199; Loeser 2008). Selline hoiak muusika suhtes on taustaks Brockese passiooni esmaesitusele 1712. aastal; Brockese teksti komponeeris ja teost juhatas Reinhard Keiser.

Brockese-suguste rikaste linna ülemkihi esindajate galantse elustiili ja aristokraatide ning nende diplomaatiliste esindajate kultuurikäitumise võrdlus näitab selgelt, et õukondlik kultuur, tseremooniad ja meelelahutused mängisid tähtsat rolli isegi sellises vabas riigilinnas nagu Hamburg. Alati oli muusika tähtsaks täienduseks ja vahendiks, väljendamaks poliitilist ja kultuurilist võimu meeldival ja nauditaval moel. Et sobituda tähtsate külaliste eelistuste ja maitsega, olid vastavad (muusikalised) teadmised stiilidest ja repertuaarist tähtsad. Ja kuna just õukondlik elu määras ajastu kunstilised standardid, seostusid valitud žanrid paljudel juhtudel tihedalt õukondliku kontekstiga. Selle tulemusel muutusid õukondlikud maneerid 17. sajandi teisel poolel üha enam ka linnaeliidi sotsiaalse käitumistaadi oluliseks osaks. (Le Bar 1993: 203–204; Loeser 2008; Rentsch 2012: 162–176).

Hinnates ümber Hamburgi kuulsat 1660. aastal asutatud Collegium musicumi selle sotsiaalses raamistikus, ei näi see enam „linlik-kodanliku mudelinstitutsioonina, mis vastandub õukonnakapellidele“ (Arnfried Edler 2003), vaid pigem kõige laiemas mõttes noobli ühinguna, mis valis oma repertuaari Itaalia kunstikeskustest niisamuti nagu juhtivatest Saksa õukondadest, eesmärgiks nauding, kultuuriline eristumine ja haridus.

Tõlkinud Anu Schaper